

У сувенірнай пластыцы аднаўляюцца традыцыйныя тэхналогіі апрацоўкі гліны: задымленне, глянцаванне, васкаванне, малачэнне. У пачатку ХХІ ст. узнікла ўстойлівая тэндэнцыя па рэстаўрацыі, рэканструкцыі і рэтрансляцыі народных традыцый.

У дробнай пластыцы працуюць многія маладыя мастакі: Міласлаў Раманоўскі, Іван Дашкоў, Кастусь Цітоў, Даніла Павяльчук – выпускнікі кафедры народнага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.

Многія выпускнікі ўніверсітэта паспяхова працуюць на Міжнародным пленэры па кераміцы «Арт-Жыжаль». З 2002 па 2016 г. кожнае лета Алег Ткачоў праводзіў каля земляных горнаў разам з Паўлам Паздняковым, Антонам Ціханаўцом і іншымі беларускімі і замежнымі мастакамі.

Гартаванне, альбо абвара, як старадаўні від апрацоўкі гліны аднавіўся дзякуючы міжнародным пленэрам.

Такім чынам, ёсць надзея на тое, што старыя тэхналогіі апрацоўкі гліны дадуць новыя пластычныя формы ў мастацкай кераміцы.

---

1. Археалогія і нумізматыка Беларусі : Энцыкл. / рэдкал.: В. В. Гетаў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1993. – 702 с.

2. Жук, В. И. Современная белорусская керамика: Тенденции развития / В. И. Жук. – Минск : Наука и техника, 1984. – 168 с.

3. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (галоўны рэд.) [і інш.]; маст. Э. Э. Жакевіч. – Мінск : БелЭн, 1993–2001. – Т. 3. Гімназіі – Кадэнцыя. – 1996. – 527 с.

4. Усава, Н. М. Славуцья мастакі з Беларусі. Мікалай Міхалап. Навукова-папулярнае выданне / Н. М. Усава. – Мінск : Беларусь, 2015. – 79 с.

**А. А. Галкоўскі (Беларусь, Мінск)**  
Alexander Galkovsky (Belarus, Minsk)

## **ПРЫЛАДЫ ДЛЯ АПРАЦОЎКІ ЗЕРНЯ Ў ТРАДЫЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ**

### **THE DEVICE FOR PROCESSING GRAIN IN THE TRADITIONAL CULTURE OF THE BELARUSIANS**

*Анатацыя.* У артыкуле разглядаюцца асаблівасці выкарыстання жорнаў у традыцыйнай жыццядзейнасці вяскоўцаў, у іх фальклоры, міфалогіі, сакральнай культуры.

*Ключавыя словы:* жорны, канструкцыя, апрацоўка зерня, традыцыі, міфалогія.

*Abstract.* The article considers the peculiarities of the use of millstones in the traditional life of villagers, in their folklore, mythology, sacred culture.

*Key words:* millstones, construction, grain processing, traditions, mythology.

Са старажытных часоў у чалавека існавала неабходнасць у перамоле разнастайнага насення на муку і іншыя гаспадарчыя патрэбы. Археалагічныя знаходкі паказваюць, што ўжо ў часы позняга палеаліту існавалі прымітыўныя зерняцёркі, а ў часы неаліту яны сталі даволі распаўсюджанай з'явай. Звычайна выглядалі яны як два камені з плоскімі бакамі. Ніжні камень – цёрка, ён браўся не толькі з цвёрдых парод – граніту, базальту, але і больш крохкіх, якія маглі выкарыстоўвацца для перамолу насення дзікарослых раслінаў, арэхаў і г. д. Верхні, цёрачны камень, ці пест, альбо курант, мог мець таксама любую зручную форму, але часцей браўся плоскі, авальны, з паглыбленнямі ў сярэдзіне і выступамі па краях. Такімі прымітыўнымі прыладамі старажытны чалавек і малоў для сябе муку. У некаторых плямёнах зерняцёрка настолькі цанілася і шанавалася, што часта сустракаюцца выпадкі, калі яе знаходзяць разам з нябожчыкам у магіле.

У пазнейшы перыяд з пашырэннем земляробства ўзнікае неабходнасць у больш прадуктыўным спосабе перамолу збожжавых. Як вынік з'яўляюцца першыя жорны, якія, як вядома, у адносна мадыфікаванай форме дайшлі амаль да нашага часу. З сярэдзіны XX ст. яны выцясняюцца сучаснымі прыладамі і прыстасаваннямі. Але яшчэ напрыканцы мінулага стагоддзя можна было сустрэць жорны ў выкарыстанні па невялікіх і аддаленых вёсках.

Жорны рабіліся з дрэва альбо каменя, пераважна пясчаніку, вапняку, буйназярністага граніту ці дыярыту. Найперш складваліся з двух каменных дыскаў у дыяметры звычайна 35–50 см таўшчынёю 10–15 см і ставіліся ў скрынку ці станок. Пазней сталі больш масіўныя і ўдасканаленыя, дыяметр жорнавых кругоў быў ужо 50–70 см, вышыня 15–20 см. У верхнім камені рабілі адтуліну, куды засыпалі зерне, ён мацаваўся, падмаўся і апускаўся пры дапамозе паўпрыцы – жалезнай ці драўлянай крыжавіны, што круцілася на шпяні, замацаваным у нерухомым ніжнім, больш цяжкім камені. Верхні камень пры-

водзіў у рух даўгаваты круглы кій, верхні канец якога ўстаўляўся ў бэльку ці сцяну, а ніжні – у жалезную скабу на краі верхняга каменя. Усё гэтае прыстасаванне ставілася на адмысловую драўляную аснову. Такая канструкцыя нячаста пераносілася ў іншае месца.

Былі таксама жорны з кароткай ручкай, дзеля чаго рабілася асобная канструкцыя. Такія прылады ўжо можна было лёгка пераносіць. Для змяншэння агульнай масы, а таксама пры адсутнасці належных відаў і памераў камянёў іх часта замянялі дубовымі калодкамі, а на зерняцёрны бок набівалі чыгунныя ці жалезныя клінкі як веерападобнымі радамі, так і даволі хаатычна. Галоўнаю ўмоваю пры гэтым было тое, каб кліны былі вельмі роўна ўбітыя і не чапляліся ў час работы адзін за аднаго. Такія жорны без выкарыстання каменя вядомыя па ўсёй тэрыторыі Беларусі, асабліва на Палессі, дзе было небагата прыроднага каменя належнай якасці. Як правіла, амаль у кожнай гаспадарцы меліся свае невялікія жорны, на якіх пры неабходнасці можна было змалоць да трох пудоў зерня. Таксама на наяўнасць асабістых жорнаў паўплывала тое, што яшчэ з сярэднявечча існавала адмысловае жорнавае права, якое спаганялася панам за права карыстання ягонымі жорнамі ці млынам.

Жорны настолькі глыбока ўкараніліся ў жыццядзейнасці вяскоўцаў, што займелі сваё месца ў фальклору, міфалогіі, сакральнай культуры. Напрыклад, паводле міфалагічных паданняў лічылася, што бог Пярун трымае ў руках каменныя жорны і, грукаючы адным каменем аб другі, выклікае гром і маланку. Таксама жорнавыя камяні часта выступаюць у вобразе чортавых, напрыклад у наваколлі Бягомля, в. Жукаўкі Вілейскага раёна, і інш. Паданне з в. Жукаўкі гаворыць, што пакуль чорт быў малады, то мала думаў пра гаспадарку, а пад старасць яго ніхто не захацеў карміць і давялося самому здабываць ежу. Ён зрабіў каменныя жорны і паклаў на воз. У дарозе конь стаміўся і не мог цягнуць воз. Чорт пачаў біць каня, і той скінуў у канаву жорны і тым самым пакінуў чорта галодным. Напрыклад, паданне пра Рагвалодаў камень, які стаяў каля в. Дзятлава Аршанскага раёна, гаворыць, што камень калісьці быў на чатырох нагах і меў галаву. Млынар адсек яму галаву і зрабіў жорны. Але яны самі перамалоліся ў пясок, змалолі ўсё багацце і ўсю сям'ю млынара. У вяліжскім паданні два браты-асілкі пе-

ракідваюць жорны праз Дзвіну з берага на бераг, выпрабоўваючы сваю сілу.

Увогуле ў даўнія часы, калі было актыўнае выкарыстанне жорнаў, да іх адносіліся як да святыняў, і таму выкідваць старыя жорнавыя камяні было за грэх. Адпаведна, напрыклад, у сакральнай культуры іх выкарыстоўвалі ў якасці надмагільных камянёў. Тады каменны дыск закопваўся ў зямлю амаль напалову, але з тым разлікам, каб была бачная адтуліна ўсярэдзіне. Часта яго ставілі на магілах уласна млынароў ці паноў, якія валодалі млынам, а ў яўрэйскім пахаванні ставіць на магілу жорнавы камень было звычайнай справай. Яскравай ілюстрацыяй такога надмагілля з'яўляецца палатно Генрыха Вейсэнгофа «Могілка ў Русаковічах» (1889). Дарэчы, ужо ў наш час надмагілле народнага паэта Беларусі Рыгора Барадуліна на Ушаччыне зроблена цалкам з жорнавых камянёў, бо яго дзед Андрэй Галвіньш быў млынаром.

Для такой з'явы ёсць і філасофскае трактаванне: каменнае кола можа азначаць кругазварот усяго ў свеце. Нездарма, тыя ж жорны фігуруюць у шмат якіх жанрах беларускага фальклору, бо камяні, што ператвараюць прыроду (зерне) у культуру (мука), заўсёды былі значнымі і знакавымі для беларускага вяскоўца. Павага да жорнаў адлюстравалася нават у прымаўках. Напрыклад, калі бацька павучае сына, гаворыць: «Круці (жорны) пільна, і тут будзе Вільня». Іншыя прымаўкі: «Гаспадар без уласных жарнавоў, як пастух без кароў»; «Круціцца свет, круціцца жорны – будзе мука, будзе цёплы хлеб». Існуюць і загадкі: «Два вяпры між сабою б'юцца-сякуцца, ажно з іх пена цячэ» (адказ: жорны і мука). Каменным жорнам і млынару прысвечана беларуская казка «Два камяні».

Даволі актыўна старыя жорнавыя камяні клалі ў парозе хаты, умуроўвалі ў сцены агароджаў, муры цэркваў і касцёлаў. Такім чынам надавалася фактычна другое жыццё гэтым камяням і была істотная эканомія будаўнічага матэрыялу. Наяўнасць старога жорнавага каменя на фасадзе мураванай сцяны надавала сваю асаблівую эстэтыку і характава.